

Валентина Петрович
(м. Луцьк)

ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГЛАМЕНТУВАННЯ ПРАВ ТА ОBOB'ЯЗКІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

У 2022 році Україна зіткнулася з новою хвилею агресії з боку РФ і для нашої держави це стало справжнім ударом. Запровадження воєнного стану 24 лютого 2022 р. викликало шоківий вплив на різні сфери життєдіяльності держави і суспільства, зокрема, і на сферу охорони культурної спадщини. Кожного дня наш народ і наша земля потерпають від воєнних злочинів і ракетних ударів, які знищують все на своєму шляху. Росія намагається знищити не тільки наші міста, а й нашу історію, яка зберігається в культурній спадщині українського народу. В кожній війні є правило «захищати та поважати культурні цінності», але країна-агресор не дотримується жодних норм міжнародного права.

Повномасштабне російське вторгнення спричинило і продовжує спричиняти серйозні руйнування закладів культури та об'єктів культурної спадщини. У вересні 2022 р. в Україні зафіксовано понад 500 епізодів пошкоджень та руйнувань об'єктів культури, серед яких 169 релігійних споруд, 75 мистецьких осередків (будинків культури, театрів, кінотеатрів тощо), 52 меморіальних пам'ятників та витворів мистецтва, 45 бібліотек і 36 музеїв та заповідників [8, с. 38]. Серед постраждалих об'єктів — 23 пам'ятки національного значення та 112 — місцевого [5]. Найбільше злочинів проти культурної спадщини зареєстровано в Донецькій (130), Харківській (108), Київській (80), Луганській (59), Чернігівській (38) та Сумській (28) областях [16].

Станом на кінець березня 2023 р. зафіксовано щонайменше 580 знищених або пошкоджених об'єктів культурної спадщини, постраждали понад 1373 об'єкти культурної інфраструктури. Втрати пограбованих українських музеїв, архівів та інших закладів культури продовжуються російськими загарбниками. І це тільки найвідоміші випадки, за якими ще сотні і тисячі тих, про які дізнаємось тільки після закінчення війни. Крім пошкоджених будинків, лікарень, шкіл маємо безліч знищених культурних об'єктів. Лише в Херсоні за попередніми підрахунками з обласного краєзнавчого музею російсько-окупаційною владою викрадено майже 23.217 предметів, а також 37 інвентарних книг [15]. Усе це завдало

збитків спадщині й культурним об'єктам Україні приблизно на 2,6 млрд. \$ США, а культура, туризм, спорт і розваги втратили 15,1 млрд. \$ доходу з моменту масштабного вторгнення.

Збереження культурної спадщини, як одного з головних чинників формування української ідентичності, є обов'язком держави. У ст. 54 Конституції України зазначається «...держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами» [7]. Культурна спадщина — те багатство, що збагачує кожного, хто вміє ним користуватись. І в першу чергу збагачує духовно.

В Україні питання захисту культурних цінностей регулюється «Конвенцією про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту» [6], Законами України «Про охорону культурної спадщини» [13], «Про культуру» [12], «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» [11]. У вказаних нормативно-правових актах послідовно визначено роль культурної спадщини у системі національної культури як її основи [9]. Шанобливе ставлення до історії та культури, збереження та раціональне використання об'єктів культурної спадщини з боку структури органів державної влади та громадськості має позитивний вплив на міжнародний імідж України.

Зокрема, Закон України «Про охорону культурної спадщини» регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. У Законі зазначено, що охорона культурної спадщини — це система правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), запобігання руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини [13].

Державне управління у сфері охорони культурної спадщини в умовах воєнного стану має свої особливості розвитку, що зумовлені виробленням дієвих пропозицій щодо пріоритетів підвищення ефективності управління у сфері культури під час протистояння російській агресії. Після того, як у 2012 році система управління охорони культурної спадщини була дезорганізована змінами в Законі «Про охорону культурної спадщини» і законодавчими актами про діяльність державних органів у сфері культури, в

цій галузі почались з'являтися суттєві недоліки, які під час війни ще більше загострилися.

Проблемним питанням стало створення системи державних органів на обласному, районному та міському рівні замість одного центрального органу, який би був координуючим і головним. Проте, в цій системі працює досить мало спеціалістів, які б могли займатися виключно питанням захисту культурних цінностей у воєнний час, і це також є значним недоліком і не опрацюванням у Законі.

Міністерство культури та інформаційної політики активно проводить консультації з Організацією Об'єднаних Націй із питань освіти, науки і культури (далі ЮНЕСКО) щодо правильного й безпечного зберігання об'єктів під час війни, а також із приводу маркування об'єктів міжнародним знаком «Блакитний щит», що надає статусу посиленого захисту. Знищення таких пам'яток є прямим свідченням воєнного злочину проти культурної спадщини. Зокрема, після бомбардування РФ Меморіального центру Голокосту «Бабин Яр» у Києві, Центр Симона Візенталя закликав ЮНЕСКО вжити негайних заходів для захисту всіх релігійних та культурних об'єктів в Україні.

ЮНЕСКО опублікувала заяву, в якій висловлене глибоке занепокоєння ситуацією в Україні та вимога негайного припинення атак на цивільні об'єкти з боку російського агресора. Також зазначено, що організація веде кропітку роботу щодо позначення ключових історичних об'єктів країни емблемою Гаазької конвенції 1954 р. — міжнародно визнаним символом охорони культурної спадщини під час збройного конфлікту. ЮНЕСКО в рамках своєї діяльності співпрацює з директорами українських музеїв з метою координації зусиль щодо збереження колекцій; здійснення моніторингу пошкоджень культурних об'єктів за допомогою супутникових знімків [8, с. 37].

Починаючи з 2021 року, Міністерство культури та інформаційної політики України створили перелік культурних об'єктів, які підлягають першочерговій евакуації у разі небезпеки [1]. Ці дії були повністю регламентовані Законом України «Про охорону культурної спадщини України» і мали позитивну динаміку, але надалі цей процес зупинився, через що наразі досить складна ситуація у сфері захисту культурних об'єктів.

Музеї з початком повномасштабного вторгнення, перебуваючи в небезпечних умовах, почали вивозити культурні експонати у безпечні місця, а у разі неможливості вивезення, укріплювати і ховати в укриття. Багато міських пам'ятників зараз одягнуті в обладунки з вогнетривких матеріалів, фанерних щитів і мішків із піском. Так влада намагається захистити їх від ушкоджень, які можуть спричинити вогонь, уламки чи вибухова хвиля [4].

У березні 2022 р. Міністерство культури та інформаційної політики України проголосило збір інформації щодо руйнування об'єктів культурної спадщини та закликала не поширювати її з метою захисту культурних цінностей та місце перебування або переміщення музейних колекцій під час російської агресії [3], а у квітні Український культурний фонд запустив інтерактивну «Мапу культурних втрат» по всій території України [14].

Також Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права», від 20 травня 2021 року. Метою цього Закону є посилення відповідальності за злочини в сфері охорони культурної спадщини, а також виконання міжнародних зобов'язань, які Україна взяла на себе відповідно до міжнародних договорів [10].

Для досягнення вказаної мети у Законі пропонується внести зміни до Кримінального кодексу України (далі — КК) та Закону України «Про охорону культурної спадщини», відповідно до яких: 1) статті 298 «Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини» та 438 «Порушення законів та звичаїв війни» КК викладаються у новій редакції; 2) із переліку діянь, які тягнуть за собою фінансові санкції, виключається умисне доведення до стану руйнації пам'яток культурної спадщини, вчинене юридичною особою, яка є власником відповідної пам'ятки, або уповноваженим ним органом чи замовником робіт (зміни до абзацу третьої частини першої статті 44 Закону України «Про охорону культурної спадщини») [2]. Таким чином, стаття 44 значно посилює відповідальності за незаконні діяння щодо об'єктів культури України. Цей Закон є надзвичайно важливим етапом задля вдосконалення національної системи законодавства у сфері захисту культурної спадщини.

Аналізуючи положення національних законодавчих актів в сфері захисту культурної спадщини України, доцільно зазначити, що хоча і є чіткі положення про діяльність державних органів і установ про захист і збереження культурних об'єктів, потрібно негайно доопрацювати порядок діяльності цих установ або створити один єдиний координуючий орган, а також збільшити кількість спеціалістів у цих установах до максимуму, бо зараз, під час війни, вони потрібні як ніколи раніше.

Також, було б актуально прикласти зусиль щодо створення регулярного моніторингу дотримання чинного законодавства в сфері охорони культурних об'єктів. І надзвичайно важливими є підписання Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації

норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» Президентом України. Підписання цього Закону дасть змогу значно покращити як сферу регулювання захисту культурних цінностей під час війни, так і інші, досить важливі питання, які потребують більш якісного законодавчого врегулювання.

Отже, Україна прагне і стане державою з ідеальним законодавчим регулюванням усіх першочергових питань, зокрема, і у питаннях охорони і захисту культурної спадщини, заради перемоги і світлого майбутнього нашого народу.

Список використаних джерел та літератури:

1. *Барсуک Ю.* Перемогти і зберегти: як в Україні захищають пам'ятки від війни. URL: <https://discover.ua/inspiration/peremohty-i-zberehty-yak-vukrayini-zakhyshchayut-pamyatky-vid-viyny> (дата звернення 12.01.2024 р.).
2. Висновок на проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини у сфері охорони культурної спадщини та статті 44 Закону України «Про охорону культурної спадщини». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/XH67M00A?an=3> (дата звернення 12.01.2024 р.).
3. Ворог руйнує культурні пам'ятки: куди надсилати докази для Гааги? URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/03/9/247740/> (дата звернення 12.01.2024 р.).
4. *Гордієнко Ю.* Пам'ятки під обстрілами: як захистити культуру від війни? URL: <https://mistovechirne.in.ua/pamyatky-pid-obstrilamy-yak-zahystytykulturu-vid-viyny> (дата звернення 12.01.2024 р.).
5. *Заремба С.З.* Нариси з історії українського пам'яткознавства / Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури. Київ, 2002. 204 с.
6. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU54K01U> (дата звернення 12.01.2024 р.).
7. Конституція України від 27 червня 1996 р. URL: <https://www.spfu.gov.ua/documents/1757.html> (дата звернення 12.01.2024 р.).
8. *Купрійчук В.* Державне управління у сфері охорони культурної спадщини в умовах воєнного стану 2022–2023 рр. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Вип. 45. 2023. С. 36–42.
9. *Мищенко М.О.* Вплив національного законодавства про охорону культурної спадщини на процеси євроінтеграції у культурно-мистецькій сфері. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Вип. 25. 2017. С. 186–189.

Втрати нерухомих пам'яток України під час російсько-української війни в 2022–2023 рр.

10. Прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права», 2021. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/208710.html> (дата звернення 12.01.2024 р.).
11. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21 вересня 1999 року № 1068-XIV (Редакція від 31.12.2023). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1999. № 48. Ст. 405.
12. Про культуру : Закон України від 14 грудня 2010 року № 2778-IV (Редакція від 21.09.2023). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2011. № 24. Ст. 168.
13. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08 червня 2000 року № 1805-III (Редакція від 02.10.2023). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2000. № 39. Ст. 333.
14. Росія нищить культурні пам'ятки України: з'явилася інтерактивна мапа втрат. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/04/6/248121> (дата звернення 12.01.2024 р.).
15. *Ткаченко О.* Виклики та здобутки української культури під час війни. URL: <https://mkp.gov.ua/news/9051.html> (дата звернення 12.01.2024 р.).
16. Українська культурна спадщина під час російського вторгнення (2022). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%808F_\(2022\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%808F_(2022)) (дата звернення 12.01.2024 р.).